

Денисенко С. Н., Романчук О. В., Матвіяс О. В.,
Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

КОНЦЕПТ ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ РОЗВІДОК

Статтю присвячено визначенню поняття "концепт" у сучасних мовознавчих дослідженнях. Представлено їх типологію, властивості та структуру.

Ключові слова: концепт, лінгвокультурологія.

Статью посвящено определению понятия "концепт" в современных лингвистических исследованиях. Представлено их типологию, свойства и структуру.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурология.

The article deals with the definition of the notion of «concept» in modern linguistic investigations. Their typology, peculiarities and structure is presented.

Key words: concept, linguoculture studies.

Наразі спостерігається стрімке становлення та розвиток лінгвістичної науки синтезуючого типу-лінгвокультурології, присвяченої вивченню та опису співвідношення мови та культури у їхньому взаємозв'язку та взаємовпливі [15, с. 10]. Один засновник понять категоріального апарату культурології – **концепт**.

Концепт є міждисциплінарним об'єктом дослідження, зокрема: культурології, етнології, психології, філософії, історії, з одного боку, та психолінгвістики, з іншого боку. Незважаючи на велику кількість праць [2], присвячених трактуванню цього терміну, єдиного визначення концепту ще не сформульовано. Через свою складність концепт отримав кілька трактувань:

1) концепт визначається як "ментально-психонетичний комплекс, що характеризується єдністю знань, уявлень, відчуттів ... і проявляється в архетипові-несвідомо, закріплений за певним знаком" [9, с. 77];

2) концепт розуміється як *дискретна змістова* одиниця колективної свідомості, що відображає предмет реального чи ідеального світу і зберігається в національній пам'яті носіїв мови у вигляді вербального субстрату [16, с. 28];

3) у семантичному аспекті концепт – це *сукупність семантичних ознак у компонентному аналізі* [18, с. 111];

4) культурологічне розуміння концепту визначає його як "згусток культури у свідомості людини; те у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини" [17, с.40], об'єкт із світу "Ідеальне", що має ім'я та відображає певне культурне обумовлене уявлення людини про світ "Дійсність" [4, с. 43].

Важливим для нашого дослідження є *лінгвокультурологічне* визначення концепту через те, що саме в лінгвокультурологічних дослідженнях можливе поєднання двох видів аналізу: вивчення менталітету національного характеру лінгвокультурної спільноти, результатом якого буде виявлення ключових культурних концептів та мовна репрезентація даних концептів (аналіз фразеології, параміології на основі лексикографічних джерел, письмової комунікації в текстах різних жанрів, а також усній комунікації) [4, с. 4-10].

З позицій культурологічно орієнтованої лінгвістики було зроблено цілий ряд спроб осмислити специфічну фіксацію культурно значущих явищ і характеристик буття у формі мовних знаків [14, с.162]. Сьогодні не існує однозначного визначення терміну "концепт", проте більшість учених погоджується з тим, що концепт являє собою ментальну, ідеальну сутність, яка формується у свідомості людини. З точки зору інтегративного підходу концепт є різнооб'єктною одиницею ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини, основною оперативною змістовою одиницею пам'яті, одиницею, за допомогою якої ми мислимо. У процесі мислення ми оперуємо концептами за ментальними сутностями. Концепт включає уявлення, образи, установки, смисли.

Когнітивна наука постулює значення мовної форми як концепту, пов'язаного з певними структурами знання, реалізованими в конкретних мовних знаннях, які асоціативно апелюють до ментальних сутностей і уявлень, зумовлених властивістю мови оптимально кодувати знання, отримані через сприйняття й осмислення світу. Значення – це концепт, "схоплений" знаками. Концепт є одиницею концептуальної системи, а значення конституює семантичну систему. Щодо опозиції **концепт-питання**, то поняття розуміється як одиниця, що дає інформацію про фрагмент знання, а концепт, крім того, – і про сферу його вживання.

Оскільки наше сприйняття світу й оточуючих предметів відбувається у вигляді цілих образів, то, відповідно багато концептів народжуються як первинний суб'єктивний наочний конкретний образ. Потім у процесі пізнавальної діяльності та комунікативної практики людини, первинний зміст концепту в її свідомості ускладнюється. Таким чином, зміст концепту постійно насичується, а його обсяг збільшується за рахунок нових концептуальних характеристик, що розкриваються в тексті. З'явившись у свідомості людини як образ, концепт просувається сходинками абстракції і поступово перетворюється із чуттєвого образу у власне мисленнєвий.

Предметний світ, осягнутий людиною на поняттєвому рівні, в ідеальній формі існує в системі мовних значень, які виступають засобами семантичної інтерпретації поняттєвого світу. Значення слова виступає лінгвістичним відбитком, концептуально правильною, але неточним двійником поняття, що є своєрідним прототипом, навколо якого формується концепт. Таким чином, значення мовних знаків пов'язується зі своєю поняттєвою основою, що робить можливим реконструкцію концепту під час аналізу семантики його мовних репрезентацій.

Головною властивістю концептів вважають їхню не ізольованість, зв'язаність з іншими такими ж одиницями, що означає загальність будь-якого концепта у структуру доменів, що утворюють той фон, з якого виділяється концепт [2, с. 350; с. 3-15].

Другою ознакою концептів є їхній ціннісний характер. Наслідком аксіологічного забарвлення концептів є їхній ціннісний характер. Наслідком аксіологічного забарвлення концептів є “семіотична цільність” – представленість в плані вираження цілим рядом мовних синонімів (слів та словосполучень), тематичних рядів та часів, прислів'їв, приказок, фольклорних та літературних сюжетів і синонімізованих символів (виразів мистецтва, ритуалів, поведінкових стереотипів, предметів матеріальної культури), що пояснюється їх значимість в житті людини [2, с. 8].

Сучасна когнітивна лінгвістика не пропонує єдиного підходу й щодо визначення структури концепту. Концепт, будучи квантом структурованого значення, має певну, хоча й жорстку структуру, яку можна встановити через словникові дефініції мовних засобів її репрезентації. Він складається із концептів, тобто окремих ознак об'єктивної чи суб'єктивної дійсності, диференційно відображених у його змістові. Концептуальні ознаки утворюють різні концептуальні помарки (рівні), утворені культурним життям різних епох. Як багатокомпонентні утворення, концепти – **це поле знань, уявлень, понять, асоціацій, що має ядро і периферію.**

У лінгвокультурних розвідках дослідники виділяють сематричну трьохкомпонентну структуру концепту. Так, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, М. О. Красовський виділяють у структурі концепту поняттєву складову, образну складову концепту, де два з них співпадають з попереднього точкою зору, а також дещо відрізняється, а саме дослідник виділяє: ціннісну, понятійну (представлена у вигляді вербалізованої форми концепту) та образну складові (невербальний елемент, який можна відтворити лише описово).

Хоча концепт є результатом суб'єктивного індивідуального пізнання, узагальнення, категоризації, його зміст підпадає під певну стандартизацію на загальнонаціональному чи колективному (груповому) рівні. Так концепти можуть бути загальнонаціональними, груповими та індивідуальними. Будь-яка типізація концепта, виведення спільних рис групи осіб чи народу в цілому представляє його суттєве спрощення.

Концепт як невід'ємна частина світогляду певного етносу є “згустком культури” в індивідуальній свідомості, тим у вигляді чого культура входить у ментальний світ особистості, й тим, за посередництвом чого людина поринає у культуру, і, навіть, може впливати на неї [2, с. 11].

Щоб обмінятися концептами та їх сполученням як результатами мисленнєвої діяльності, їх необхідно вербалізувати. У мові та процесі комунікацій концепт представлений мовним знаком. Слова і концепти не мають однозначної відповідності: одним і тим же самим словам можуть бути виражені різні концепти. У той же час різними словами може бути виражений один концепт. Концепт як значення мовної форми пов'язаний з певними структурами знання, реалізованими в конкретних мовах знаннях, які асоціативно апелюють до ментальних сутностей і уявлень, зумовлених властивістю мови оптимально кодувати знання, отримані через сприйняття й осмислення світу.

Принципово важливим для опису концептів є питання вербального оформлення, що по-різному висвітлюється в працях лінгвістів. Типологічна класифікація концептів й аналіз шляхів їх мовної експлікації на разі залишається актуальним питанням сучасної лінгвістики.

Залежно від способів лексикалізації концептів науковці пропонують їх структурно-семантичну, соціологічну та дискурсивну типології. За структурно-семантичними ознаками концепт поділяється на лексичні й фразеологічні [8, с. 43], пропозитивні та реченнєві [10, с. 25]. Згідно з соціологічною класифікацією концепти поділяються на універсальні, етнічні, групові, індивідуальні [13, с. 332]. В основі дискурсивної класифікації – принцип шляхів освоєння світу, відповідно до яких вирізняють наукові, художні та буденні концепти, також суттєво для лінгвокогнітивного дослідження являється класифікація концептів за їх приналежністю до певних груп носіїв. З цієї точки зору виокремлюють універсальні, однак і такі концепти можуть виявити національну специфіку; національні концепти – властиві лише одному народу. Ще одне важливе розмежування: за ступенем абстракції зміст концепти поділяються на абстракції (меншефакти) та конкретні (натур факти й артефакти). Можна класифікувати лінгвокультурні концепти за однією з ознак поведінки норми, відповідно, концепти “пунктуальність”, “економність” утворюють клас так званих “поведінкових” концептів. При дослідженні лінгвокультурних концептів необхідно враховувати, що між ними не існує чітких меж. Концептам властива відносна рухомість і гнучкість, як наслідок, у лінгвістів завжди є можливість вивчати один і той самий концепт в рамках різних класифікацій і типологій.

Існування великої кількості різних типологій і класифікацій концептів можливо через те, що когнітивна лінгвістика, а саме лінгвоконцептологія, переживають в даний час період бурхливого розвитку. І відповідно, можливі розробки нових типологій і класифікацій лінгвокультурних концептів, які дозволяють встановити чіткі параметри їхнього типізації та класифікації.

Отже, в нашому дослідженні ми трактуємо концепт як **оперативну одиницю мислення, що є складно-структурованим динамічним абстрактним утворенням, яке вміщує фрагмент етнокультурного знання що оточуючий світ**, формується в індивідуальній та колективній свідомості на основі здійснення різних видів діяльності та може бути вербального втілення за допомогою різнорівневих мовних одиниць.

Напр. *das Wasser in den Rhein tragen* – робити щось непотрібне, *ein Ritt über den Bodensee* – дуже сміливе, нічим не підкріплене починання, *mit Ipruwasser getanft zein* – бути істинним берлінцем характерні для певної країни, певної держави.

Література:

1. Атьман О. В. Типология лингвокультурных концептов // Современные проблемы лингвистики и перспектива: материалы Международ. заочн. науч.–метод. конф., г. Волгоград, 15, 2011: О.В. Атьман и др. – Волгоград : Изд-во Вол.ЧУ, 2011. – Ч. 2. – С. 248-253.
2. Бабушкин А. П. Объективное и субъективное в категоризации мира // Общие проблемы строения и организации языковых категорий (грамматические, словообразовательные, лексические и текстовые категории: материалы научн. конф). – М. : Ин-т языкознания РАН, 1998, – С. 28-31.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантики языка. – Воронеж : Изд-во ВЧУ, 1916. – С. 11.
4. Бопова З. Д., Стернин И. А. Понятие и концепт в лингвистических исследованиях. – Воронеж : В 29, 1999. – 30 с.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. / Пер. с англ.(отв. ред. М.Кронгауз). – М. : Русские словари, 1996, – 411 с.
6. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт. – М. : Инозис, 2004. – С. 18.
7. Демьянков В. З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория // Язык и структурное представление знания: Сб. научно–аналитич. обзоров. – М. : ИНМОН РАН, 1992. – С. 39-77.
8. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
9. Карасик В. Н. Концепт как категория лингвокультурологии // Известия ВЧПУ. Сер. Филол. наук. – 2002. – №1 (01). – С. 14-23.
10. Карасик Ю. Н. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.; Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : Монография. – Киев : Издательско–полиграфический центр “Киевский университет”, 2002. – 293 с.
11. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография, – М. : Инозис, 2008. – С. 250.
12. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность, От теории словесности к культуре текста: Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 327-336.
13. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: Семантика и сочетаемость. – М. : Русские словари, 2000. – С. 350;
14. Рахилина Е.В. О тенденциях в развитии когнитивной семантики // Извест. А. Н. Серия литературы и языка. – Т. 59. – №3. – С. 3-15
15. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
16. Слышкин От текста к символу; лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
17. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Языки русской культуры, 1997. – С. 40-76.
18. Стернин И. А. Концепт и значение: какому виду сознания они принадлежат? // Язык и наукознание сознания. Вып. 7. Науч. ред. И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2005.
19. Engelkamp J. Pechmann. Kritische Anmerkungen zum Begriff der mentalen Repräsentation // Sprache und Kognition. – 1988. – 7.-5. 1-10; Schwar M. Einführung in die kognitive Zingastatik. – Tübingen : Francke, 1992. – 219 s.